



A-13625

10341

## Meejaht ja selle mälestusi Eestis.

F. Linnus.

### I.

Inimese suhtumine mesilastesse, nagu teistesegi loomariigi esindajatesse, on kaheksugune: madalamal kultuurijärjel, nn. korjava- ehk röövmajanduse astmel olev inimene piirdub ainult nende püügiga või tapmisega; kõrgemale, nn. viljeleva majanduse tasemele jõules, hakatakse neid ka kasvatama ja koguni oma huvide kohaselt edasi arendama.

Vastavalt võime ka mesilaste ekspluateerimises eraldada kahte astet: kaugel esiajaloo ja praegugi veel mõningate loodusrahvaste juures esineb meejahht, kultuursematel rahvastel aga juba mesilastepidamine ehk lühemalt mesindus.

Käesolevas kirjutises tutvume lühidalt meejahiga eeskätt loodusrahvail ja vaatleme siis ka selle jäänuseid Eestis.

Meejaht seisab selles, et püütakse avastada looduses metsikult elavaid mesilasperesid ja, kui see on õnnestunud, siis riisutakse pesa meest lagedaks, mesilasi endid hävitades.

On terve rida rahvail, kelle majanduses mesi etendab väga tähtsat osa ja kes seejuures ei tunne mingit mesilastepidamist, vaid kõik mee hangivad metsmesilaste „küttimise“ kaudu. Siia kuuluvad näit. Tseilonil elavad vedad, Malaka-poolsaare senoi-rahvad ja Anlamaanisaarte elanikud, edasi Eel-India algrahvad, Austraalia pärismaalased, Aafrika kääbusrahvad ja bušmenid, mõned Ida-Brasiilia jahimeestehõimud jne.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> W. Schmidt u. W. Koppers Gesellschaft u. Wirtschaft der Völker (Regensburg 1925) 410 jj.

Kuna mesilased asuvad tavaliselt vähekättesaadavais kohtades, nagu kõrgetes puu-õõntes, kaljupragudes, maalõhedes jne., siis on neile ligipääsemine sageli seotud suurte raskustega. Loodusrahvaste meekütid on sunnitud siis kasutama liaani-köisi ja -redeleid või ehitama ajutisi telinguid või jälle tarvitusele võtma oma suurepärasest ronimiseoskusest puutüvedele ja kaljudele pääsmiseks. Mõnedel Austraalia pärismaalastel on välja kujunenud koguni omad meejahi spetsialistid: ainult teatavate perekondade liikmed, kes ronivad mesipuude otsa<sup>1</sup>.

Ülesleitud mesilased tavaliselt uimastatakse või hävitatakse suitsuga, mida saadakse kas puutõrvikutest, heinatuustidest vms. Leidub aga ka humaansemaid abinõusid. Näit. määrivad Andamaani-saarte elanikud sellisel mesilaste „kiskumisel“ end üleni mingi taime (teatud *Alpinia*-liik) mahlaga, mis omab mesilasi uimastavat ja eemalepeletavat mõju<sup>2</sup>. Ka Aafrika elanikud tunnevad mitmeid taimeliike, mille mahl, lõhn või suits mesilasi uimastab<sup>3</sup>.

Senised näited kuuluvad kõik troopikalähedastes maades elavaile rahvastele, kes pealegi on üsna algelisel kultuuriastmel. Samalaadilisi nähtusi esineb aga mujalgi. Nii on mitmel pool Siberis, näit. Taga-Baikalis ja Põhja-Altas algeline meejaht veel hiljuti olnud tarvitusel<sup>4</sup>. Ka muinasaegses Euroopas oli metsmee otsimine neil aladel, kus mesilasi üldse leidus, hästi tuttav. Ühes Põhja-Hispaania paleoliitilise aja koobaselamus on leitud koguni tolaegne kaljujoonis, mis kujutab tuletungla ja meepotiga varustatud meekütti, kes nõõri abil kaljulõhe juurde las-kununa sealt magusat saaki otsib<sup>5</sup>.

Kuid analoogilisi nähtuseid leiame veel lähemaltki ja palju hilisemast ajast. Nii esineb L. Šulgina teatel Tšernigovi ümbru-

<sup>1</sup> G. Montandon *Traité d'Ethnologie culturelle* (Paris 1934) 470.

<sup>2</sup> Schmidt-Koppers l. c.

<sup>3</sup> C. Seyffert *Biene und Honig im Volksleben der Afrikaner* (Leipzig 1930) 32 jj-d.

<sup>4</sup> И. Шавровъ *Пчеловодство въ Забайкальской Области. Русскій пчеловодный листокъ 1899 82 jj.*; Л. П. Потапов *Разложение родового строя у племен Северного Алтая I* (Москва-Ленинград 1935) 92 jj.

<sup>5</sup> Vt. M. Ebert *Reallexikon der Vorgeschichte VII* (Berlin 1926), tab. 113.

ses ukrainlastel meejaht pea tänini<sup>1</sup>. Ka Valge-Vene Polesjealadel (end. Minski ja Grodno kub.), oli A. Sierzputowski teatel meejaht veel hiljuti üsna harilik nähtus<sup>2</sup>. Tuleb küll kohe tähendada, et nii Ukrainas kui Valge-Venes ja Põhja-Altaiski praegu metsmesilastelt meevõtmisel püütakse säilitada peret ja tuuakse see kas oma kodusesse mesilasse või müüakse. Samuti on kõigis neis kohtades meejaht säilinud vaid mesilastepidamise kõrvalnähatusena. Seega näeme siin teatavat üleminekuastet vanalt röövmesinduselt viljelevale mesindusele. Ühine on seal aga mõlemale metsikute perede ülesotsimise komme.

Sagedasti satutakse metsikperedele juhuslikult, näit. jahil käies, puid raiudes, marju otsides jne. Rohkem huvi pakub aga mesilaste teadlik jälitamine ja selleks tarvitavad võtted.

Kõige tavalisemaid viise mesilasperede ülesleidmiseks on väljas lendava mesilase lennusuuna jälgimine. On mesilane otse pesasse minekul või pesa läheduses, siis on muidugi selle avastamine kerge. On aga mesilane pesast kaugemal, mis teatavasti võib olla kilomeetreid, siis on väga raske teda kiirel lennul silmis pidada. Seega tekib vajadus mesilase lendu aeglustada ja võimalikult teda ennast nähtavamaks teha.

Ukrainlased saavutavad seda sel teel, et püüavad väljalendava mesilase kinni ja pistavad tema tagumikku heina kõrrer või -pea, nii nagu meil poisikesed suvel teevad parmudega, hoolitsedes muidugi, et loomakene lennuvõimeliseks jääks. Siis lastakse ta lahti ja jookstakse järel kuni pesani<sup>3</sup>. See viis on tuttav ka Austraalia pärismaalastele, kes märkimiseks tarvitavad kõrre asemel udusulge<sup>4</sup>, seda külge liimides.

Hoopis erinev püügiviis on tarvitusel Põhja-Altai rahvastel. Siin võetakse tükk metsasammalt, immutatakse kusega ja rasvaga ning pannakse mõneks päevaks kinnisesse kasetohust nõusse hap-

---

<sup>1</sup> Л. Шульгина Бджільництво в с. Старосілли на Чернігівщині. Всеукраїнська Академія Наук, Матеріали до етнології III (Київ 1931) 33 jj.

<sup>2</sup> А. Сержпутовскій Борничество въ Бѣлоруссіи. Матеріалы по этнографіи Россіи II (С. Петербургъ 1914) 17 jj.

<sup>3</sup> Шульгина l. c. 33.

<sup>4</sup> A. Heilborn Allgemeine Völkerkunde I. Aus Natur u. Geisteswelt 487 (Leipzig-Berlin 1915) 59. — Vrd. ka Seyffert l. c. 17.

nema, kuni ta omandab erilise terava lõhna. Sellise „soolasega“ (солонен) minnakse siis metsa mesilasterikkamatesse paikadesse ja asetatakse samblatükid maha. Mesilased lendavad lõhna peale samblatüki juurde, imevad end soolast täis ja lendavad siis raskelt ja aeglaselt koju, nii et neile hõlbus on järgneda. Leitnud mesilasperega puu märgib meeotsija oma peremärgiga ja jätab kohale kuni sügise meevõtmiseni. Sellist püüki toimetavad seal kevadeti kuni kesk-juulini ja mõni perekond leidvat sel teel kevade jooksul kuni 20 peret<sup>1</sup>.

Veelgi omapärasem mesilaste jälitamise viis esineb Aafrikas. Seal elab üldiselt metsades nn. meelind e. meekägu (*Cuculus indicator*), kes mitte üksnes ei otsi metsikuid mesilaspesi üles, vaid koguni kutsub inimesi häälitsemisega nende juurde, lootes pesarüüstamisest järelejäävaid mee ja hauete riismeid endale saavat<sup>2</sup>. Kuidas toimub niisugune linnuga meejaht veel meie päevil, sellest toome siin tõlkes lühikese kirjeldise Tanganjika-territooriumil elava ngindo-rahvakese juurest:

„Ta suurim sõber on mee-lind (*honey-bird*), kelle kutse kunagi ei satu kurdile kõrvale. Jättes maha oma tööriista läheb ngindo tõrvik, oda ja kirves käes kohe lindu jälgima. Ta võib matkata päevi, unustades oma viljalõikuse saatuse, magades öösel puudel, ikka edasi ja edasi kuni lõpuks lind juhib ta mesilaste juurde. Siis asub ta tõhe, lõikab maha puu ja võtab mee, kunagi ei unusta panna kõrvale mõned hauded mee-linnule“<sup>3</sup>.

Peame jätma siin ruumipuudusel kõrvale meelinnuga püügi ja muude sellega ühenduses olevate asjaolude lähema vaatluse. Üldmainitud Seyffert'i teoses leiab asjast huvitatu selle kohta rikkalikku materjali. Tähendame siin vaid niipalju, et lindude abil mesilaste otsimist leidub vähemal määral Euroopaski. Nii kasutanud ukrainlased vanasti peoleo (*Oriolus albula*) abi, liikudes tema kannul kuni mesilaspesadeni, mida see külasthanud<sup>4</sup>.

Valge-Venes toimub mesilasperede otsimine ka veel sel teel, et väliste tunnuste järgi (rähnaaugud, seenetanud tüvi jms.) otsitakse üles õõnespuud, kus mesilasi arvatakse pesitseda võivat ja,

<sup>1</sup> Потапов I. c. 93.

<sup>2</sup> Seyffert I. c. 17 jj.

<sup>3</sup> A. T. Culwick Ngindo Honey-hunters. Man 1936 nr. 95.

<sup>4</sup> Шульгина I. c. 33, 72.

koputades kirvega tüvele, kuulatakse kas ei kosta mesilaspere suminat<sup>1</sup>.

Seega näeme, et meejaht, kas ainuvalitsevana või mesinduse kõrvalharuna, on iseloomulik eeskätt troopilistele maadele, kus ürglooduse rikkalikkus sellist röövmajandust võimaldab. Ka põhjapoolsemais maades leidub meejahti, nagu nägime, eeskätt seal, kus on küllaldasi metsaalasid. Veel keskajal, rääkimata vanemaist ajastutest, oli aga meejaht lausa üldine nähtus kogu Euroopa mandril, muidugi neis kohtades, kus mesilased üldse elutsevad.

## II.

Vaatame nüüd, kuidas on olukord Eestis, mis praegu ei saa oma metsarikkusega eriti kiidelda.

Kõigepealt tähendame, et mesilastega lähedases suguluses olevate kimalaste (*Bombus*) suhtes meil valitseb veel täieline röövpüük: karjased, heinalised, marjulised j. t., kes sellise pesa leiavad, hävitavad ta harilikult ära ja söövad ka seal leiduva mee. Muidugi on see laste, eeskätt poisikeste erilõbu, kuid ka vanemad inimesed ei pea seda paljuks. Selliseid teateid on meil laialt üle maa ja vaevalt on vajadust neid esitama hakatagi, sest komme on sellevõrra üldtuntud. Tavaliselt süüakse mesi otse kohapeal, kas kärke suus närides või, üsna sagedasti, ka läbi õlekõrre imedes. Mõned säilitavad sellist mett ka kauemaks, kuna teda peetakse eriti heaks abinõuks kurgu- ja silmahaiguste ning jooksva vastu. Pesad kaevatakse välja kas paljaste kätega või puupulga abil.

Selline kimalaste rüüstamine on tuntud ka enamikus ülalmainitud meejahimaades<sup>2</sup> ja on arvatavasti levinud kõikjal, kus neid *Bombus*-liike aga leidub. Rüüstamisele avatleb ka see asjaolu, et kimalased kodust kultiveerimist välja ei kannata.

Mis puutub pärismesilastesse (*Apis mellifica*), siis pole meil Eestis praegu enam selliseid laialdasi metsamassiive, kus mesilas-

<sup>1</sup> Сержпутовскій l. c. 19.

<sup>2</sup> Vrd. Сержпутовскій l. c. 16, Шульгина l. c. 32 jj., Seyffert l. c. 32, mrk. 7.

pered loomulikes õõntes segamatult võiksid põlvest põlve pikemat aega asuda ja paljuneda. Meie metsikpered tekivad praegu pea eranditult koduseist mesilaist, kust nõrga järelevalve tõttu igal suvel sadandeid sülemeid minema pääseb. Harilikult asuvad nad metsades õõnespuudesse, sageli aga ka majapööninguile, kivi-hunnikuisse, isegi korstnatesse jm.

On nüüd keegi metsiku pere avastanud, püütakse teda praegusel ajal muidugi tervena kätte saada ja koju mesilasse viia, seda enam et selliseid leitud peresid meil üldiselt peetakse mesinikule õnnetoovaks. Ilma et siin läheksime üksikasjadesse, märgime vaid, et kojuviimist toimetatakse kahel teel: okaspuudel enamasti saetakse õõnesosa kogu perega tüvest välja ja viiakse koju, kus see sageli jääbki tarvitusele pakktaruna; lehtpuudest, mida tavaliselt raskem on maha saagida, aetakse pere suitsuga või koputamisega sülemevakka või kotti ja paigutatakse kodus tarusse.

Kui aga võimalik pole peret kätte saada, siis püütakse teda vähemalt meest paljaks „kiskuda“. Sama saatuse osaliseks saavad ka talvel puulõikamisel avastatavad pered, mida leitakse eriti haavapuudes. Vanemal ajal, kus mesilasi kodumesilaiski meevõtmisel hukati, hooliti muidugi metsikperedest veelgi vähem. Kui leitud pesaõõs oli nii suur, et sealt käega pääsis kargi välja võtma, jäeti puu seisma, vastasel korral aga raiuti või saeti ta maha või pandi põlema. Mesilased selle toimingu juures harilikult hukkusid kas suitsu või ilmastikumõjude tõttu.

Oli pere kauemat aega puus asunud, siis võis saak temast olla küllalt tunduv, mõnikord isegi mitu puuda mett.

Praegu kistakse või viiakse avastatud metsikpere enamasti kohe ära, kuna kardetakse, et mõni naaber selle tühjendamisega ette võib jõuda. Vanasti, mil omandusõigusest peeti rohkem lugu, võidi toimida ka teisiti, nimelt märgiti leitud „mesipuu“ kuidagi ära, mille järele seda teised enam ei puutunud. Nii teatakse Rõugest, et „Kes mesilastega õõnespuu leidis, köitis „niidse“ (pajukoore) ümber puu, siis teene ei võtnud enam omale. Kui talv tuli, raiuti puu maha, siis sai mesi kätte“<sup>1</sup>. Avinurmes mäletatakse, et selliseid „mesipuid“ märgitud koosse raiutud ristiga<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> ERM, KV 12, 867.

<sup>2</sup> ERM, EA 10, 1009.

See puude märkimise komme on tuntud ka teistes meejahi ja alge-  
lise mesinduse maades <sup>1</sup>. Seal, kus mesilastepidamine on üldse  
veel nn. metsamesinduse tasemel, on tavaliselt igal mesinikul juba  
kindlaskujunenud alaline isiklik peremärk, mis mesipuu koosse-  
rajutakse <sup>2</sup>.

Enamik metsikperesid avastatakse meilgi juhuslikult, näit.  
jahimeeste, metsatöölise, heinaliste, Rõuges vanasti ka niinekis-  
kujate poolt.

On ometi terve rida teateid, et eriti vanemal ajal mesilasi  
on metsades päris otsimas käidud ja osalt veel praegugi  
käiakse, näit. Alutaguses, Võru- ja Pärnumaa lõunaosades jm.

Ka mesilaste ülesleidmiseks on meil tuntud rila võtteid. Nii  
teatatakse Saaremaalt, et seal käiakse metsas varakevadel, kui  
seal veel on lund ja otsitakse puhastuslennu jälgipuude  
alt (Kaarma). Eriti peetakse silmas muidugi vigaseid ja õõn-  
said puid.

Ka puutüvede pihta koputamine, nagu seda ülal kuul-  
sime Valge-Venest, on meil mitmel pool tarvilisel. Nii kirju-  
tatakse näit. veel 1936. a. ühest Iisaku khk. Alajõe küla mehest,  
kes mesilasi „käib nimelt otsimas“: „Ta klopib kõikaga vastu  
õõnespuid. Kui mesilased on puus, siis tuleb neid kloppimise peale  
ka välja. Ta on sel kombel leidnud mitmed pered“ <sup>3</sup>.

Kõige sagedamini avastatakse metsikperesid muidugi sel teel,  
et nende lähedale sattudes kuuldakse pere lennusuninat või nä-  
hakse nende sisselendamist. Kuid jälgitakse ka pesast kaugemal  
lendavaid üksikmesilasi. Kuidas seda tehakse, sellest jutustab  
üks Viru-Jaagupi mesinik enda kogemuste põhjal:

„8—10 km inimelamuist eemal püüdsin metsas kanarbiku õi-  
telt mesilasi, neile kinnitasin kleepainega paberiribakese.  
Jälgisin vabaks lastud mesilase lennusuuna, orienteerusin asukoha  
suhtes. Teises kõrval või vastas seisvas kohas toimis samuti  
ja — õnnestus“ <sup>4</sup>. Samasugust jälitamist, mis elavalt meelde

---

<sup>1</sup> Näit. Потапов l. c. 93, Серпутовский l. c. 19, Seyffert  
l. c. 39.

<sup>2</sup> Vrd. F. Linnus Baltimaade orduaegsest mesindusest. Ajalooline  
Ajakiri 1936 6.

<sup>3</sup> ERM, EA 26, 69/71 (20).

<sup>4</sup> ERM, KV 12, 53 (20).

tuletab Austraalias ja Aafrikas tarvitatavoid püügiviise, mainitakse ka Saarest<sup>1</sup>. Metsikperede ülesotsimisest kinnipüütud mesilaste jälitamise teel mainivad küll juba vana Rooma autoridki, näit. Columella (I saj. p. Kr.) ja Palladius (IV saj. p. Kr.). Nende teostest on vastavad õpetused levinud hilisematessegi Kesk- ja Põhja-Euroopa käsiraamatutesse<sup>2</sup>.

Kui suur võis olla nüüd sel teel püütav saak? Meie V.-Jaa-gupi meekütt teatab, et ta oma eluajal püüdnud ülalkirjeldatud viisil kaks mesilasperet. Ühele kulutanud ta selleks päeva, teisele kolm. Kaarmal olla 4—5 mesinikku, „kes igaüks 3—4 pere on metsast toonud ühes puuga<sup>3</sup>. Rõugest teatatakse, et seal metsas niinel käies leitud mett „27 haavatäit“<sup>4</sup>. Jääb kahjuks selgusetuks, kas need avastati korraga või pikema aja jooksul. Esimesel juhul oleks see ju küll saagirohkus, mis võistleb kas või Siberi taiga omaga (vrd. lk. 387).

Et varemini meejahil saak võis olla küllalt rahuldav, sellest on meil teateid mujaltki Eestist. Nii kirjutatakse Lüganuselt Sonda metsade kohta:

„Metsast leitud metsikute perede saak on aga vähenenud, kuna varem oli rohkesti õõnsaid haabu ja sangleppi. Ka on metsast ajajooksul kõik pered peaaegu üles leitud ja ära toodud. Kui vanasti metsast leitud meesaak moodustas mingi nimetamisväärse osa üldsaagist, pole seda enam praegu<sup>5</sup>. Nagu sama kirjasaatja teatab, seal leitud „puu saeti maha ja mesilased suitsetati“, seega on meil tegemist päris ehtsa „meejahiga“.

Nagu neist lühikestest näidetest selgub, omas siis meilgi meejahht veel XIX saj. teisel poolel teatud majanduslikku tähtsust ja kestab vähesel määral praegugi, eriti maa ida- ja lõunapiiril, kus veel on säilinud suuremaid metsi. Võtted, mida meil mesilasperede ülesleidmiseks ja kättesaamiseks tarvitatakse, on aga üldiselt samad, mis vastavais olukordades on tarvitusel pea üle kogu maailma. Vahe on küll ainult selles, et kuna troopikamaadel meejahht

---

<sup>1</sup> ERM, KV 12, 923 (20).

<sup>2</sup> H. M. Fraser Beekeeping in Antiquity (London 1931) 63, 76. Vrd. N. E. H[ammerstedt] Fångst af vildbin. Fataburen 1917 36—38.

<sup>3</sup> ERM, KV 16 124/5 (19).

<sup>4</sup> ERM, KV 12, 867.

<sup>5</sup> ERM, KV 12, 479 (19).

on pea ainsaks meemajanduse viisiks, meil see on vaid (praegu rohkem juba sportliku ilmega) kaasnähtuseks pärismesinduse kõrval, mille iga meil omakorda juba aastatuhandesse<sup>1</sup> ulatub. Umb. aastani 1500 e. Kr. oli aga meiegi esivanematel meejaht ainsaks meesaamise viisiks.

#### Honey-Hunting and Recollections of it in Estonia.

In addition to the generally known methods of honey-hunting in the tropical countries and the paleolytic Europe, the author brings a few examples of honey-hunting in northern countries e. g. White Russia, Ukraina and Northern Altai, during the last decade.

To discover where the bees have their hives, very often a bee is caught and a small blade of hay or a downy feather is fastened to the back of the bee (e. g. Australia, Africa, Ukraina) or the hives are discovered by the help of the so-called honey-bird (Africa, Ukraina). In North-Altai the bees are fed with urine put on a piece of moss; in consequence the bees fly slowly and man is able to follow the bee to its hive. In White-Russia people while walking in the woods, are knocking with an axe at hollow trees in order to listen if there are any bees in it, etc.

In the second part of his article the author draws a few parallels in Estonia during the end of the 19-th century and the beginning of the 20-th, using mostly notes sent in by the stipendiaries of the Estonian National Museum (noted ERM, EA) or correspondents (ERM, KV). According to these notes, the hives of the *Bombus*-species are even now plundered. The hives of the wild *Apis mellifica* were to be found in the NE, SE and SW of the country where there were great woods of chiefly asptrees in the second half of the 19 century. The wild bees were caught to be brought home into hives, if it was not possible the hive was emptied of honey while the bees perished of smoke. If the hive was not brought home immediately, it was marked by tying round a piece of bast of the lime-tree or cutting a cross in the rind of the tree, after that the next discoverer did not touch the hive. Till to the present day people are going into the woods to look for beehives, finding them by the help of dead bees and pieces of wax lying on the ground beneath the hive, by knocking at the trunk of the trees or fastening a piece of paper to the body of a bee which was caught. By the help of last method beehives had been discovered in the course of 1—3 days.

---

<sup>1</sup> Linnus l. c. 15 jj.